

KAREL VALTR ČERNÝ: ANI OMYL, ANI OBJEV...

VLADIMÍR NOVOTNÝ

Viki Shockovi s poděkováním

Česká psychologická próza z let třicátých a čtyřicátých, která v kontextu tehdejšího písemnictví představuje v mnoha případech předstupeň k válečné a poté i poválečné vlně naší existencialisticky zaměřené literární tvorby, zahrnuje celou řadu textů, na které tuzemská literární historie v následujících desetiletích, pohříchu zvláště po roce 1948, pohlížela v prvé řadě jako na tzv. dobové omyly, respektive jako na knihy, které byly poplatné tradičnímu způsobu psaní, podle poválečných hodnocení překonanému avantgardní poetikou – a v tomto smyslu také jako na literární texty, které postrádají průkopnických uměleckých ambicí.

Základní teze, že meziválečná reflexivní próza či analogicky pojatá vyprávění z první poloviny čtyřicátých let nejsou ničím jiným než slepou uličkou vývoje novodobé literární produkce, posléze vedla k výraznému zbagatelizování jedné její výrazné části. Evidentně se tato hodnotící tendence prosazovala především v příslušných kapitolách IV. dílu akademických *Dějin české literatury*.¹ V tomto kompendiu byly zvláště protektorátní tituly naší psychologické prózy, případně tehdejší experimentální „dušezpytné“ prózy, interpretovány povýtce jako cosi nepůvodního a neprůbojného, především však z hlediska poetiky a estetiky zřetelně protiantgardního – a v souladu s tehdejšími proklamovanými ideologickými měřítky takzvané nepokrokového. Tyto údajné umělecké nedostatky se stávaly záminkou k tomu, aby autoři podobných reflexivních příběhů byli v průběhu poválečného času vykazováni hluboko pod hladiny všech podsvětních řek zapomnění. Z nich je novější či nynější literární dějepisectví musí s velkým zpožděním vyzdvihovat – a též mnohdy do slova i do písmene „objevovat“.

Pomineme-li v tomto kontextu řadu dalších psychologizujících literátů z meziválečného období, kupříkladu Emila Vachka, Miroslava Nohejla a zvláště Egona Hostovského, za významnou ukázkou značného stylového rozpětí naší prózy z první poloviny let čtyřicátých a jejího tehdejšího psychologického experimentování můžeme pokládat román, respektive první a zároveň i poslední prozaickou knihu z pera jedné více či méně emblematické figury prvorepublikového a poté protektorátního kulturního světa – román vydaný nejprve v roce 1943 a o rok později ještě jednou, pokaždé v nakladatelství Českomoravský kompas a pokaždé s frontispice Františka Tichého pod názvem *Případ herce Haltera*. Autorem této přinejmenším nesporně unikátní prózy byl herec, kumštýř, kterého kupříkladu internetová Česko-Slovenská filmová databáze, koncipovaná na začátku nynějšího, třetího tisíciletí, charakterizuje dosti

svérázným způsobem – totiž jako „zvláštního herce“.² Jak se však tento autor jmenuje? A při odpovědi na tuto jednoduchou otázku, tváří v tvář nepochybně podstatnému fenoménu, jakým je jméno a přijetí zmíněného literáta a nejenom literáta, se dostáváme dobrovolně i nedobrovolně na zatroušené kluzkou půdu badatelských omylů a objevů.

Copak o této záležitosti praví lexikografický pramen nejpovolanější, totiž *Lexikon české literatury*? Dovídáme se v něm, že autorem románu *Případ herce Haltera* byl spisovatel Karel Valtr Černý, vlastním jménem Karel Černý, který se podle matčina dívčího příjmení podepisoval literárním jménem Karel Valtr Černý (tj. psáno po česku: Valtr), anebo i Karel Walter-Černý (neboli psáno po německu: Walter).³ Jenže ještě před tím, než prozaik v zmíněném protektorátním období vydal uvedený román, a to pod jménem Karel Černý, nikoli tedy Karel Valtr nebo Karel Walter, což by se také v protektorátních časech nabízelo, vstoupil tento všestranný umělec do české kultury a literatury nejprve jako básník: vždyť svou opožděnou prvotinu *Blahoslavený člověk* publikoval již v roce 1933, to znamená ve svých jedenačtyřiceti letech – tentokrát ovšem ne pod jménem Karel, nýbrž Valtr Černý.

A co uvádí připomenutá Česko-Slovenská filmová databáze? V té se dočteme řadu závažných údajů o kulturním účinkování Černého před rokem 1945 a včetně tohoto roku, především se v ní ale v poněkud málo vysvětlitelném rozporu s tvrzením *Lexikonu české literatury* tvrdí, že umělec se sice jmenoval Karel Walter (psáno německy), ale jako spisovatel byl uváděn pod jménem Karel Valtr-Černý (tj. psáno s pomlčkou) – zatímco jako filmový herec a předtím divadelní herec a režisér byl znám, praví databáze, výhradně pod jménem Karel Černý. A v připojené filmografii tohoto umělce stojí psáno, že jeho celé jméno zní „Černý K. V.“ a jeho rodné jméno je: Karel Walter Černý. Nicméně záhada autorova jména a přijetí tím nebyla a doposud není vyřešena!⁴

Nahlédneme-li totiž do obvykle spolehlivého Kuncova *Slovníku soudobých českých spisovatelů*,⁵ shledáme, že zkušený lexikograf se v dané kauze přiklonil k více či méně kompromisnímu řešení: u Černého (a v případě autora daného slovníku stojí za uznání, že neváhal inkriminovaného pisatele jedné knížky veršů a jednoho románu do své publikace vůbec zařadit!) uvádí za jménem Karel v závorce ještě druhé křestní jméno – Valtr. Lze tedy mít za to, že v tomto případě kráčí o poněkud netradiční variantu uzuálního autorství, při němž můžeme pokládat za jisté pouze tolik, že jak sbírka *Blahoslavený člověk* (1933), tak i román *Případ herce Haltera* (1943) jsou dílem stejného, jediného či téhož literárního tvůrce. Což potvrzuje i heslo o Karlu Černém ve slovníku Národní divadlo a jeho předchůdci, ve kterém je ovšem uvedeno, že tento herec je „vlastním jm. Karel Walter, literárním jm. Karel Valtr-Černý (též Karel Walter-Černý).“⁶

Sic. Jenomže v obecném povědomí zvláště tzv. první republiky a pamětníků jejího kulturního života Černý (nebo je přece jenom záhodno užívat i přijetí Walter?) dozajista nebyl v prvé řadě vnímán jako básník a prozaik, nýbrž coby divadelník a posléze, možná ze všeho nejvíce, jako filmový herec. Vždyť již od svých osmnácti let (Černý se narodil 12. prosince 1892 v Praze) účinkoval v různých „cestujících“ hereckých společnostech (mj. u Vladimíra Slavínského) a před válkou zakotvil ve Východočeském divadle. Vždyť ještě v průběhu první světové války získal stálé divadelní angažmá, a to na významných scénách, například v Národním divadle v Brně a poté i v pražském Vinohradském divadle.⁷ V letech 1922 až 1926 se Černý přes své mládí stal dokonce šéfem významných činoherních souborů.

Zpočátku měl tuto vedoucí funkci ve Státním divadle v Ostravě a později byl tzv. hlavním režisérem a zároveň i hercem činohry olomoucké, v níž působil od začátku sezony 1923–1924 až do poloviny ledna 1926. Právě v Olomouci prý Černý jako jeden z prvních našich režisérů „novátorsky, ale zároveň přínosně a podnětně“⁸ mj. nastudoval roku 1925 expresionistickou *Periferii* Františka Langra, dílo výrazné avantgardní poetiky. Potom však z pohnutých osobních důvodů, svým způsobem tragických, plných jedenáct let živil mimo divadlo a do divadelního světa se vrátil teprve za protektorátu: zprvu pouze jako hostující herec, poté, od sezony 1942–1943, již jako stálý člen činohry Národního divadla, ovšem angažovaný pouze „pro obor menších charakterních rolí výslovně bez nároku na role hlavní“.⁹

Již na konci třicátých let, rokem 1937 počínaje, však propuká poměrně strmá, byť i nedlouhá kariéra Karla Černého jako filmového umělce – přičemž především jako interpreta zmíněných charakterních rolí. Během pouhých osmi let vytvořil neméně než třicet šest výrazných filmových úloh, včetně komediálních, přičemž se objevoval nejenom v některých komerčně úspěšných snímcích jako *Včera neděle byla*, *Jarka a Věra* a *Ideál septimy* (vše z roku 1938) či *Ženy u benzínu*, *Lízino štěstí* a *Její hřích* (z roku 1939), anebo v oblíbených filmových veselohrách. Takto zaujal publikum například jako konzul Marek v *Katakombách* (1940) v režii Vlasty Buriana (s Burianem se setkal ještě ve filmu *Baron Prášil* z roku 1940), respektive jako vrchní ředitel pojišťovny ve *Valentinu Dobrotivém* (1942).

Černý si ale zahrál také ve vrcholných dílech české meziválečné a raně válečné kinematografie, kupříkladu ve filmových adaptacích národní klasiky – mj. ve filmu *Naši furianti* (1937), v proslulém *Cechu panen kutnohorských* (1938) ztělesnil císařova dveřníka a v *Muzikantské Lidušce* (1940) klarinetistu Jaroše. Hrál i v jiných hojně navštěvovaných protektorátních českých filmech jako *Maskovaná milenka* (1940), *Hotel Modrá hvězda* (1941) či *Těžký život dobrodruha* (1941). Býval tedy obsazován i takovými elitními režiséry jako Martin (Mac) Frič a Otakar Vávra. Naposledy se Černý ve filmu objevil v úloze konšela v historickém dramatu *Rozina sebranec* (1945), neboli v další filmové adaptaci známého literárního díla, tentokrát klasické novely Zikmunda Wintera.¹⁰ Promítání tohoto snímku se už ale Karel Černý nedočkal: dne 16. března 1945, osm týdnů před koncem protektorátu a druhé světové války, byl totiž ve svém bytě nalezen mrtvý, ve věku necelých třiapadesáti let.

Na tehdejší filmovou produkci si rozpomeneme už jenom nevelký počet pamětníků, pravděpodobně by však také oni mohli potvrdit charakteristiku, již se Karlu Černému dostalo jako filmovému umělci. Nuže, prý byl podle novějšího tvrzení filmového archiváře Petra Bartoše „obsazován zprvu do rolí lyrických, později charakterních milovníků, pro které měl vynikající předpoklady. Byl štíhlý a urostlý a měl mužně zdrsňelý hlas. Především však vynikl jako představitel psychicky velmi složitých povah. Zvláště blízké mu byly role rozervanců, skrývajících za mužnou hrdostí a nepřístupností citlivé nitro a uzavírajících se před vnějším světem. Jako člověk byl až nesmírně přecitlivělý a své role prožíval se sebezničující důsledností až do stádia splnutí vlastní osoby s postavou.“¹¹

Předtím se ale Karel Černý, tvůrce nemálo renomovaný již ve svých mladých letech, v čtyřiatřiceti znenadání, nejspíše v důsledku psychické krize rozleptávající jeho soukromý život, zdravotně a morálně zhroutil. Na začátku roku 1926 propadl morfinismu, holdoval kokainu, kvůli tomu ztratil zaměstnání i svým způsobem záviděníhodné herecké a režisérské postavení – a téměř celé desetiletí, dozajista až nekonečné desetiletí se z této závislosti léčil, mj. v pražské psychiatrické léčebně v Bohnicích. V tomto kritickém období se pokoušel

uchytit v divadle Urania (roku 1927 a poté znovu roku 1930). Jak v *Lexikonu české literatury* konstatuje Jiří Opelík, nikoli náhodou „tuto tragickou etapu učinil výlučným námětem svých literárních prací“.¹²

Později si však znovu získal značné herecké renomé a u kritiky se těšil pověsti „skutečného mistra miniatur“. Svůj „největší výkon“ zřejmě podal v roli císaře Ferdinanda II. v dramatu Františka Zavřela *Valdštýn*, které mělo v Národním divadle premiéru v roce 1940; na této scéně účinkoval i ve hrách Shakespeara, Lessinga, Sofokla, Ibsena a Kleista, v české dramatické produkci vystupoval kupříkladu ve *Zpovědníku* Franka Tetauera i v národním repertoáru – ve *Strakonickém dudáku* Josefa Kajetána Tyla. Divadelní lexikografie a historie dále v této souvislosti konstatovala, že Černého „postavy působily sugescí navenek strohému a střízlivému, technicky zvládnutému tvaru, zároveň však vnitřní naléhavostí, jež měla základ v precitlivěle psychice tohoto nadaného herce.“¹³

Zatímco ale svou básnickou prvotinu, onoho *Blahoslaveného člověka*, vydal Černý – ostatně s pateticky emblematickým podtitulem *Knihy pravdy života choré duše* – dokonce ještě v průběhu ústavního léčení, několik let před stále odkládaným propuštěním,¹⁴ svůj jediný román *Případ herce Haltera* uveřejnil a zřejmě také napsal až v protektorátních letech, kdy podle všeho naopak prožíval všestranný lidský a zvláště tvůrčí vzestup. O tom, že text románu Karla Černého zřejmě skutečně vznikl až v prvních válečných rocích, nepřimo vypovídá i jedna zajímavá pasáž v úvodním slovu blíže nespecifikovaného „Vypravěče“: jakoby v naprostém souladu s dobovým raně existencialistickým krédem o „nahém člověku“, které nalezneme ve *Slovu k mladým* (1940) Kamila Bednáře.

Sám Černý totiž zdůrazňuje, že jeho román je zpovědí o lidech, „kteří se rozhodli pro morální sebevraždu a bludné tříštění nejkrásnějších lidských sil“ a že hrdina této knihy, člověk jménem Halter, přichází-li se svým svědectvím ke čtenářům, potom „se dává nahý, bez omluvy, bez obháje“, že „jen pravdou chce dosáhnout účinu“, nicméně v této knize „budete číst slova, jež budou připadat jako slova mrtvého“.¹⁵ Nejde však o vyličení hrdinovy tragické zkázy, nýbrž o příběh „nahého člověka“, o příběh jeho znovunalezení a o překonání traumatické krize a hrozící naprosté duchovní stagnace. A spisovatel dodává: „Snad někdo poznamená, že vypravěč zachází ve snaze o psychické proniknutí svého hrdiny až do cynismu a hrubosti, ale k tomu ho přece nutí mravní živočišná pravda, která poroučí spíše zkreslit než nedokreslit. Vždyť se mu bída nezdála nikdy žalostnější než tehdy.“¹⁶

Na záložce tohoto výjimečného českého protektorátního románu jsme si mohli kromě jiného přečíst i tato slova: „Zralý dramatický umělec, který v prosinci minulého roku slavil své padesátiny, člen činohry Národního divadla Karel Černý, nachází ve vlastním pohnutém životě plno tvárné látky pro románové zpracování. *Případ herce Haltera* je dílo hned ze dvou důvodů významné: jako román i jako epická forma životní zpovědi. Autor vypráví v Halterově případě o herci, který prodělává rozvrat své tvořivé osobnosti, kdy vykolejený člověk vykupuje své umění vlastním životem a klesá stále níže, až nachází útěchu v opojení z umělých rájů a neskutečných závratí. [...] Román Karla Černého je upřímnou knihou vykoupení bludů a mužného, nesentimentálního očistného procesu. I literární přínos je velký.“¹⁷

Proza *Případ herce Haltera* se ve své době nedočkala větší kritické odezvy, a proto dílčí, nevyhnutelně zkratkovitě či torzovitě umělecké hodnocení daného díla proto v současnosti objevujeme ve zkratce především v již zmíněných lexikografických příručkách. Podle autora hesla o tomto herci a spisovateli v *Lexikonu české literatury*, tj. Jiřího Opelíka, „pojímá Černý

své knihy jednak jako prostředek vlastního návratu do normálního života, jednak jako zpověď a varování“, přičemž „krátký román“ tohoto divadelníka a filmaře, v němž badatel spatřuje „obraz halucinačních stavů a zoufalého mnohaletého zápasu o záchranu“ je spojen s „otázkou, kde je v umění hranice mezi vytržením a nepřičetností“.¹⁸

V závěru slovníkového hesla Opelík ovšem dodává, že autorův obraz „tvorí osu těchto literárně ještě nezralých prací“; jedinou básnickou knížku Karla Černého *Blahoslavený člověk* pak badatel značně stroze charakterizuje coby „sbírku úsečného a jakoby vykřikovaného verše“.¹⁹ Tolik Opelík; je nemálo zajímavé, že s nemálo podobnou hodnotící dikcí promlouvá o románu i o sbírce z pera Valtra a pak Karla Černého také Jaroslav Kunc, který román *Případ herce Haltera* označuje za „otřásající novelu“ o „bludné pouti umělce-herce, který propadl morfiu a klesal pak stále hlouběji, až se dostal do ústavu choromyslných“. Kunc má zároveň za to, že v této prozaické knížce „bolestná opravdovost zážitků s patrnými svěživotopisnými prvky vyvažuje nesložité literární podání“.²⁰

Takto Kuncem a svým způsobem i Opelíkem spřízněně akcentovaná stylová „nezralost“, respektive „nesložitost“ autora vyprávění je ale přece dána zvláště v románu nebo rozsáhlé novele *Případ herce Haltera* v první řadě tím, že Karel Černý zde v úměrné míře potlačil psychologizující způsob líčení – čili tendenci, která se v soudobé próze dostávala výrazně do popředí – a souběžně s tím ve svém pojetí vyprávění zredukoval reflexivní, neboli duševně zpytné pasáže, které se zvláště u knih tohoto zpovědního typu zpravidla vyskytovaly ve velké intenzitě. Kromě toho Černý ve svém nepokrytě autobiografickém příběhu zdůraznil zvláště nejružnější konkrétní realie či jednotlivé detaily spjaté s historií hlavního hrdiny, propadajícího se do společenských i psychologických propastí a prožívajícího velkou část zralého či středně mladého věku tam „dole“ – v oněch prohlubních choré mysli, o nichž mj. deset let nato psala ve své světoznámé novele *Dole* britská prozaička Laura Cunninghamová a po ní mnozí další autoři, vyrovnávající se s analogickými, neméně traumatickými osobními prožitky.

Karel Černý se v líčení lidského pádu a potom postupného, trsovitého křivýmstání neboli zmrtvýchvstání svého subtilního, v mnoha situacích zjevně hypercitlivého protagonisty zaměřil především na různé fenomény, které lemují krušnou hrdinovu cestu tam „dolů“ a zase zpátky k společenskému niveau – a zvolil si k tomu, v tehdejší prozaickém kontextu do značné míry výjimečný, autentický, z dobového hlediska expresionisticky temperovaný, zjevně dokumentaristický styl. Z věcnosti vlastního pohledu a z fakticity ztvárňovaných hrdinových autobiografických prožitků vytvořil působivý myšlenkový i žánrový tmel svého románu. Svým způsobem to platí také o jeho první a jediné sbírce *Blahoslavený člověk*, kde důraz na zachycení psychických vjemů z psychiatrické léčebny – jako psychologický fenomén sui generis – vedl k mimořádné hodnověrnosti umělecké výpovědi, kterou Černý (zde, v případě básnické sbírky: Valtr Černý) jako by předjímal pozdější estetické modely, spjaté zejména s poetikou civilismu a umělecké tvorby literátů sounáležících se Skupinou 42.

Ve spektru naší psychologické prózy z raných let čtyřicátých vyznívá román či novela Karla Černého *Případ herce Haltera* zdánlivě poněkud cizokrajně. Dokonce i z mnohaletého časového odstavu se nevyhneme závěru, jako by si tato autorova práce celým svým zaměřením a zacílením ze všeho nejvíc hledala své „legitimní“ místo ve vývojovém kontextu tehdejší české knižní produkce. Jde totiž o text ojedinělý jak zvolenou tematikou, opírajícím se o svěživotopisné vyličení vlastního životního ztroskotání, tak „uchopením“ daného problému prostřednictvím pásma dramaticky exponovaných situací a výjevů, které ztělesňují hledání,

nalézání i nenalézání nového smyslu života z pohledu „nahého člověka“, zároveň ovšem outsidera doby či cizince ve vlastní zemi. Z tohoto zorného úhlu má autorův román *Případ herce Haltera* asi nejbliže k exilovým knihám Egona Hostovského z první poloviny čtyřicátých let, zvláště k prózám *Cizinec hledá byt* a *Sedmkrát v hlavní úloze*. Podobné převtělování se do rozličných životních úloh, ať hlavních či nehlavních, erbovnic nebo podružných, představovalo pro divadelníka a literáta Karla Černého počínání veskrze přirozené.

Pro svůj příklon k výrazně fenomenalistickému pojetí postav a jejich osudů, vesměs načrtnutých v působivé hutné zkratce, jímž se *Případ herce Haltera* zřetelně liší od valné většiny české psychologické protektorátní prózy, znamenal román Karla Černého nesporný „objev“. Demonstroval totiž „autentické“ možnosti, dokumentaristického, civilního nazírání reálií života, jeho každodenních fenoménů včetně procesů odehrávajících se v nitru postavy. Tato jeho určitá novost či netradičnost, ztělesňující transformaci psychologismu k dokumentárnímu vidění reality v rámci uměleckého svědectví, v daném případě k netradičnímu způsobu záznamu životní kalvárie morfinisty a kokainisty – herce Rudolfa Haltera, se však zejména v pozdějších, poválečných údobích chápala buď jako příslovečný „omyl“, anebo, dokonce i po dalších desetiletích, taktéž jako výsledek údajně tvůrčí „nezralosti“ – respektive, eufemističtěji řečeno, velice diskutabilního tvrzení o „nesložitosti“ způsobu autora vyprávění.

Své vlastní umělecké krédo vložil Karel Černý do úst své autobiografické postavy již na samém začátku románu: jeho nadaný divadelní tvůrce, ještě než propadl zhoubné závislosti, celou svou bytostí směřoval k „lidsky prohloubenému jevištnímu výrazu“. Měl za to, že „umělec musí trpět, aby mohl tvořit. Umělec vidí vše bolestně a v mnoha variantách. Umělcova imaginace není jen modelem, ale symbolem vlastního osudu i zrcadlem, v němž se sám shlíží. I on je virtuosem, ale přitom vkládá do hry sám sebe, celého člověka, který se stává nástrojem jeho snu. Opravdovost, s jakou žije dramata, vášnivě zaujetí, s jakým se vystavuje stravujícímu ohni krásy – bez ohledu na to, co to lidsky stojí, ano, tím se pozvedávají jeho výkony nad všední lidský život. [...] Vzorem mu byl vždycky člověk s neměnnou, pevnou vůlí a prudkou životní silou, která vše překážející drtí a uváženě realizuje skutečnost, před kterou nikdy neuniká.“²¹

Ještě jeden moment stojí za to v dokumentárně psychologickém románu *Případ herce Haltera* vyzvednout: vypravěč Karla Černého, herec Rudolf Halter, totiž v blázinci, během svého léčení, začal psát básně, zaobíral se myšlenkou vydat knihu veršů, což by mu pomohlo znovu získat kontakt se světem – a sbírku, kterou vypravěč ve volných chvílích dával dohromady, nazval *Blahoslavený člověk*. Tedy záměrně úplně stejně jako sbírku, kterou vydal Černý pod jménem Valtr Černý – a ve které, podle romanopisce Karla Černého, „psal o životě, o svém starém i novém životě“ a hodně v ní prý i škrтал. Stojí za zmínku, že spisovatel, který se zde jako reálná postava zcela identifikuje nejenom s „pouhým“ vypravěčem, ale též s vypravěčem jako pisatelem jeho vlastní sbírky, cituje v textu své prózy z *Blahoslaveného člověka* i s určitými nepřesnostmi.²²

Konstatovali jsme, že román Karla Černého *Případ herce Haltera* se po svém vydání nedočkal větší kritické odezvy – a kdybychom vycházeli z údajů obsažených (případně: neobsažených) v *Lexikonu české literatury*, mohli bychom vynést nesmlouvavý verdikt, že kritická recepce autorovy tvorby byla naprosto nulová, že jeho umělecky a vypravěčsky průkopnický román nebyl vůbec recenzován. *Lexikon* totiž neuvádí ani jednu jedinou recenzi dané prozaické knihy Karla Černého, ačkoli v jiných heslech a u jiných knížek nejednou poskytuje kritické

údaje až minuciózní povahy. Paradoxně příslušné heslo o Černém odkazuje výlučně na několik teatrologických referencí, kupříkladu na zmínku o účinkování tohoto divadelníka v olomoucké činohře, o jeho „trnitě cestě k herecké slávě“, konečně se tu připomíná nekrolog Josefa Františka Munclingra, uveřejněný až v poválečném období.²³ Také slovník Národní divadlo a jeho předchůdci, jehož zaměření je samozřejmě odlišné od cílů *Lexikonu české literatury*, uvádí pouze teatrologické údaje, mezi nimiž zaujme odkaz na glosu Jaroslava Durycha, opět se týkající olomoucké divadelní štače Karla Černého.²⁴

Přes komplikované kulturní a tedy i mediální poměry v tehdejší protektorátu Čechy a Morava by bylo velice překvapující, kdyby se skutečně neobjevila vůbec žádná recenze *Případu herce Haltera*, jak se pokouší literárněhistorické obci vsugerovat Jiří Opelík v *Lexikonu české literatury*. Navíc to nebyla jedna jediná, ale hned tři, a to nikoli nevýznamné: pokud však deník *Venkov* označil román za „lidskou zpověď herce“, potom šifra J. K. v *Lidových novinách* přímo ztotožnila (k čemuž měla i v souladu s vlastním autorovým prohlášením na začátku knihy plné právo) spisovatele s vypravěčem a hrdinou příběhu (nic nezastírající název recenze zněl *Případ člověka Karla Černého*). O románu coby o „knize o herci“ pojednal také J. F. Munclinger v prestižní ročence *Divadlo*.²⁵

Také z tohoto důvodu pravděpodobně není v souvislosti s Valtrem či Karlem Černým na místě mluvit o tradičním literárněhistorickém „objevování“ – vždyť tento tvůrce figuruje v dostupných lexikografických příručkách. Je však určitě záhodno znovupřipomenout vlastní autorovu existenci i jeho postavení v české literární kultuře. Rovněž obě jeho knihy, ta básnická i ta prozaická, nepředstavují žádný evidentní omyl dobové české knižní produkce. Za „omyl“ zato můžeme považovat jisté nepochopení umělecké specifičnosti jediného spisovatelova románu, nerozpoznání výjimečnosti jím zvolených narativních postupů, což bylo zřejmě dáno také tím, že zvláště prozaická kniha Karla Černého, směřující k fenomenalistickému uchopení životních reálií, se – dokonce i Jiřím Opelíkem v *Lexikonu české literatury* – mechanicky, spíše necitlivě porovnávala s tradičním vypravěčstvím české psychologické prózy.

Stejně ale za jednoznačné badatelské selhání lze považovat skutečnost, že se Jiří Brabec v akademických *Dějinnách české literatury IV* (v kapitole Česká literatura 1939–1945. Próza) ani slůvkem, ani v nějakém výčtu či v závorce, vůbec nezminil o Karlu (Valtru) Černém a o jeho nemálo průkopnickém a nonkonformním psychologickém dokumentu – o románu *Případ herce Haltera*. Musel ho znát, mohl se s knihou seznámit, respektive měl o tomto básníkovi a prozaikovi vědět (přínejmenším ze slovníku Jaroslava Kuncce) – a přesto ho pomínil. Pod rouškou vědeckého objektivismu na to měl tzv. právo, k čemu však toto frapantní „objektivní“ opomenutí vedlo?

Například k tomu, že se Brabec v uvedené kapitole neúměrně rozepisuje o psychologických prózách Václava Řezáče z protektorátních let, namátkou i o autorově próze *Rozhraní*, u níž se případné srovnání s *Případem herce Haltera* přímo nabízel. Ale tady Brabec místo toho oceňuje, že prý Řezáč „rozvinul pól tvořivé lidské aktivity“, vyzvedává odmítavé stanovisko „proti parazitismu“ a pochvaluje si jeho „pozornost k odpovědnosti za vytvářené osudy“. Budiž, v Brabcových časech kvetlo podobné publicistické ptydepe, stejně jako bylo pro ně příznačné i Brabcovo lamentování nad knihami Jaroslava Havlíčka, v nichž „objektivní“ badatel nalézá stereotypnost a „nedostatek analytické pronikavosti“, anebo jeho nářky nad mravními maximalisty z knih Egona Hostovského, kde prý „jejich intelekt byl vnitřně vyprahlý a prázdný“. Rozhodně méně než intelekt těch literárních historiků, kteří se dějiny

české literatury třicátých a čtyřicátých let snažili – využívající dvaceti – až čtyřicetiletého časového odstupu – demonstrovat taktéž v co nejvíce vyprahlém a prázdném světle.²⁶ Například i pomínutím výjimečné knihy Karla Černého *Případ herce Haltera*.

Tento přístup či takové hledisko můžeme pokládat za interpretačně nešťastný a obecně vzato i za literárněhistorický omyl – stejně jako je takovým mrzutým „omylem“ i skutečnost, že ani neprávem zapomenutá sbírka *Blahoslovený člověk*, ani autorův román *Případ herce Haltera* už v průběhu následujících desítek let nebyly ani jednou reeditovány.

POZNÁMKY

- 1 Brabec, Jiří: Česká literatura v letech 1939–1945. Próza. In: *Dějiny české literatury IV*. Victoria publishing, Praha 1995, s. 475–496.
- 2 Bartoš, P. /Petr/: „K. V. Černý – filmografie“. *Česko-Slovenská filmová databáze* (vytvořená v letech 2001–2006). www.csfd.cz/herce/1636-cerny-i-karel/ – V této databázi umělec figuruje pod záhlavím: „Černý, Karel Valtr (1892–1945), čes. herec a režisér.“
- 3 Opelík, Jiří: Karel Valtr Černý. In: *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, díl 1, A–G. Academia, Praha 1985, s. 454.
- 4 Viz pozn. 2.
- 5 Kunc, Jaroslav: *Slovník soudobých českých spisovatelů. Krásné písemnictví v letech 1918–45*. Orbis, Praha 1945, s. 103.
- 6 B. S. /B. Srba/: Černý, Karel. In: *Národní divadlo a jeho předchůdci. Slovník umělců divadel Vlastenského, Stavovského, Prozatímního a Národního*. Academia, Praha 1988, s. 67.
- 7 To uvádí *Česko-Slovenská filmová databáze*, podle níž byl Černý v sezonách 1919–1921 hercem Státního divadla Ostrava a v následující sezoně 1921–1922 hercem pražského Vinohradského divadla. Potvrzuje to i slovník *Národní divadlo a jeho předchůdci* (viz pozn. 6.).
- 8 Viz pozn. 2.
- 9 *Lexikon české literatury*, viz pozn. 3, tamtéž. Opelík zde též uvádí, že do roku 1921 hrál Černý v „Národním divadle moravskoslezském v Ostravě“, jak se až do sezony 1939–1940 nazývalo pozdější Státní divadlo Ostrava.
- 10 Viz pozn. 2.
- 11 Bartoš „Bart“, P.: Karel Černý. *Česko-Slovenská filmová databáze*, pozn. 2. Zmíněná databáze ovšem tyto charakteristiky spíše více než méně převzala ze slovníku *Národní divadlo a jeho předchůdci*: doslova, bez udání pramene, cituje například v našem textu tlumočenou slovníkovou formulaci „Především [...] s vnějším světem.“ Rozdíly jsou až kuriózní: Databáze píše o hercových „vynikajících předpokladech“, slovník mluví pouze o „dobrých“. Databáze praví, že Černý byl „štíhlý a urostlý“, ve slovníku je řečeno, že „měl urostlou štíhlou postavu“. Tamtéž.
- 12 *Lexikon české literatury*, viz pozn. 3, tamtéž.
- 13 Viz pozn. 6.
- 14 Černý, Valtr: *Blahoslovený člověk*. Tato sbírka vyšla roku 1933 jako první svazek edice *Člověk* nákladem Jana Vávry v impozantním počtu 1000 číslovaných výtisků s ilustracemi a v grafické úpravě Fr. Ketzka. – František Ketzek byl také herec, který na sklonku života hrál mj. ve *Sběrných surovostech* (v Herzově středometrážní adaptaci povídky Bohumila Hrabala). Sbírkou je uvedena mottem: „Nehledal jsem slova ale žil jsem život / dávám tuto knihu přírodě bohu / lékařům vědě a lidem“. Publikace nemá obsah a není paginována, začíná básní *Kostel a uzavírá se básní Hřbitov* (v obou případech jde o reálie spjaté s ústavem pro choromyslné v Bohnicích, tj. o bohnický kostel a o bohnický hřbitov).
- 15 Černý, Karel: *Případ herce Haltera*. Českomoravský kompas, Praha 1943, s. 9. Hned na začátku románu, v místě, kde dnes v knihách bývá copyright, čteme toto autorovo upozornění (podepsané iniciálami K. Č.): „Jedinou skutečnou postavou románu je herec Halter. Ostatní postavy, které jsem uvedl v tomto románovém zpracování svého životního osudu, jsou osoby zcela vymyšlené ve svých činech i vlastnostech.“ Román byl v obou vydáních, tedy z roku 1943 i z roku 1944, věnován „Rience“.
- 16 Tamtéž, s. 10.
- 17 Tamtéž; text na záložce (nesignovaný).

- 18 Viz pozn. 3.
 19 Tamtéž.
 20 Viz pozn. 5.
 21 Viz pozn. 15, s. 15.
 22 Tamtéž, s. 171. Karel Černý tady ústy svého vypravěče kupříkladu uvádí, že sbírka začínala básní Bohnický kostel – ve skutečnosti začínala básní Kostel. A část původního motta zněla, jak bylo uvedeno v pozn. 14: „[...] dávám tuto knihu přírodě bohu / lékařům vědě a lidem“, zatímco zde je drobná odchylka: „[...] Dávám tuto knížku lékařům, vědě, Bohu a lidem.“ Tamtéž.
 23 Viz pozn. 3. Stojí za zmínku, že Munclinger nazval svůj nekrolog: Zemřel Karel Walter-Černý – což znamená, že si zvolil podobu příjmení, která odpovídá rodnému jménu a příjmení autorovu. Umělcův nekrolog, stručně shrnující hereckou dráhu Karla Černého, podepsaný šifrou kov /=Koval, Karel/, vyšel pod názvem „Rozloučení s hercem Karlem Černým“ už 21. března 1945 v deníku *Venkov* (roč. 40). V deníku vyšla i zpráva o hercově pohřbu.
 24 Srov. pozn. 6.
 25 Srov. Hloch, V.: „Lidská zpověď herce“. *Venkov* 38, 30. 4. 1943. – J. K.: „Případ člověka Karla Černého“. *Lidové noviny* 51, č. 126, 10. 5. 1943, s. 3. Příl. Literární pondělí 9, č. 19. – J. F. Munclinger: „Tři knihy o hercích“. *Divadlo*, sv. 29/1943, s. 42.
 26 Srov. pozn. 1, s. 485 a 486. V textu se objevil i jeden nehorázný lapsus: jméno evropského klasika Grahama Greena (Greene) se tu píše jako „Green“ (s. 486). Mohlo sice jít o banální překlep či o redakční přehlédnutí (v akademických dějinách!?), leč neznalost světového literárního kontextu nebo nedbalost vůči němu je typickým neduhem nemalé části české literární bohemistiky!

Summary

Vladimír Novotný: Karel Valtr Černý: Neither Error nor Invention ...

While it must be said, that especially film and theatre lexicons and databases offer basic data on art career of the actor and director Karel Černý (1892–1945), the bohemistic literary history has devoted only to a small extent to Černý's literary heritage. Yet, in 1933, the artist published a remarkable expressive collection “Blahoslavený člověk” (“Blessed Man”; published under the name Valtr Černý) which came into existence as a reaction to his many years' stay in a psychiatric hospital. Similar dramatic experiences are welding together his only, thematically unique, novel “Případ herce Haltera” (“The Case of Actor Halter”; from 1934). These inventive works present the inclination to the civil or phenomenological perceiving of the world, and, in addition, especially “The Case of Actor Halter” demonstrates the step from psychologically intended narration towards the record of the actual reality.

Translation © Blanka Hemelíková

